

SOĞUK SAVAŞ SONRASI AVRUPA SOLUNDA YENİ YAKLAŞIMLAR: BİREY, SİVİL TOPLUM, DEMOKRASİ VE SOSYALİZM¹

NEW APPROACHES IN THE EUROPEAN LEFT: INDIVIDUAL,
CIVIL SOCIETY, DEMOCRACY AND SOCIALISM

Mete Kaan KAYNAR*

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, sosyalizmle ilgili olarak Avrupa'da soğuk savaş sonrasında sürdürülen tartışmaları sınıflandırmak ve analiz etmektir. Bu amaca ulaşmak için, ilk başta, hem 1980'lerde sosyalistleri politikalarını değiştirmeye zorlayan politik ve tarihsel nedenler, hem de sosyalistlerin değişimin gerekliliğini görmelerinden sonra tartıştıkları temel kavramlar belirlenecek ve değerlendirilecektir. İkinci olarak ise, Avrupa'da sosyalist araştırmacılar arasında yapılan tartışmalar sınıflandırılarak özetlenecektir. Sovyetler Birliğinin temsil ettiği eski sosyalizm geleneği ile son yirmi yıl içinde popülerleşen yeni sol arasındaki farklılıklar ve yeni solun temel argümanları ise sonuç bölümünde ele alınacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Yeni Sol, Sosyal Mühendislik, Sivil Toplum, Tekno kapitalizm, Demokrasi.*

ABSTRACT

The main aim of this study is to analyse and categorise the discussions in Europe about socialism in post cold war era. In order to achieve this aim, firstly, both the historical and political reasons which forced the socialists to change their policies in 1980s and the main concepts which the socialists have discussed after seeing the necessities of change are determined and analysed Secondly, the discussions which have been made among the socialist scholars in Europe are categorised and summarised. The differences between the former socialist tradition, which was represented by Soviet Union, and the new left, which have been popular for last 20 years, and the main argument of the new left are discussed in the conclusion.

Keywords: *New Left, Social Engineering, Civil Society, Techno capitalism, Democracy.*

---

* Hacettepe Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Bu çalışma, yazarın *Sivil Toplum Sosyalizm 1980 Sonrası Türkiye'de Sivil Toplumcu Sosyalizm Üzerine Bir İnceleme* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003) isimli çalışmasından yararlanılarak kaleme alınmıştır.

GİRİŞ

Bir yandan Sovyetler Birliği'nin ve bağlaştığı devletlerin siyasi ömürlerini tamamlaması, diğer yandan da sosyal demokrasi ile özdeşleşen refah devletinin sürdürülebilirliğini yitirmesi, sosyal demokratlardan komünistlere Batı solunun tüm renklerini derin bir krize soktu. *Tarihin sonu* ve *ideolojilerin ölümü* gibi kavramlar eşliğinde yorumlanan tüm bu gelişmeler, sosyalizmin kapitalizm karşısında yenildiği, öldüğü ve uygulanamazlığının teyit edilmiş olduğu yorumlarını da popüler siyaset tartışmalarının gündemine yerleştirdi.

Sosyalizmi 1980'lerde yeni arayışlara iten ve sosyalizmin öldüğü varsayımlarını Bobbio (1999:48)'un ifadesiyle bir *halk deyişi* ya da popüler bir siyasi kanaat haline getiren tek neden elbette ki “sosyalizmin dünyadaki temsilcisi ve dünya sosyalistlerinin hamisi (olduğu iddiasındaki)” Sovyetler Birliği'nin çöküşünün sosyalist düşünce üzerinde yarattığı kötü imaj değildi. Sovyet Bloku'nun siyasi ömrünü tamamlaması Avrupa solu açısından, deyim yerindeyse, sadece “bardağı taşıran damla” oldu. 1980 ortalarında sosyalizmi yeni arayışlara iten nedenleri temelde dört başlık altında toplamak mümkündür: (1) 1960'lardan bu yana Avrupa solunda dile getirilmekte olan, Sovyetler Birliği tarafından temsil edilen sosyalizm anlayışına, uygulamalarına ve iki kutuplu dünyanın doğrudan kendisine yönelik eleştiriler, (2) Doğu Avrupa'da başlayan muhalefet hareketleri içerisinde gündeme taşınan devlet-toplum-siyaset ilişkisi, anti siyaset, toplum mühendisliği ve anti otoriteriyenizm tartışmaları, (3) kapitalizmin şekil değiştirmesi, bu değişimin siyasal ifadesi olan neo liberalizmin popülerlik kazanması ve bununla birlikte, sosyal demokrasinin temel ekonomik stratejisini oluşturan refah devleti uygulamalarının 1980 sonrasında uluslararası ekonomik şartlarında daha fazla sürdürülemeyeceğinin görülmesi ve (4) Sovyetler Birliği'nin çökmesinin, Amerika'nın temsil ettiği kapitalist düzenin, Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği sosyalist düzenden daha iyi, daha kalıcı olduğu şeklindeki düşüncelere popüler bir meşruiyet katması, bir başka deyişle, soğuk savaştan yenik çıkan Sovyetlerin mağlubiyetinin, sosyalist düşüncenin entelektüel popülaritesine de ciddi bir darbe indirmesi.

Yukarıda dört ana başlık altında toplanan gelişmeler sol içerisinde geniş çaplı bir tartışma ve restorasyon sürecini de beraberinde getirdi: Sosyalist parti ve örgütler soğuk savaşın bitmesini bir yandan müteakip dağılmaya, isimlerini değiştirmeye ya da daha önceki tezlerinden, politikalarından vazgeçmeye başlarken, diğer yandan da sosyalist düşünce bir açıklama çerçevesi, bir dünya görüşü olma özelliğini kaybetmeye, entelektüel, akademik ve toplumsal popülaritesini yitirmeye başladı. 1990'lara yaklaşırken sosyalistler yeniden tartışmaya, içerisinde buldukları yeni dönemi tanıma/tanımlamaya, bu dönemde izleyecekleri yeni stratejileri olgunlaştırmaya ve geçmişte nerelerde ne tür yanlışlar yaptıklarını tartışmaya başladılar. Bu tartışma ve restorasyon, yukarıda da belirtildiği gibi, temel

olarak üç ana nokta üzerinde yoğunlaştı: (1) sosyalistlerin geçmiş dönemde nere (ler)de hata yaptıkları, (2) 1980’lerde kapitalizmin şekil değiştirmesiyle girilen yeni dönemin temel özelliklerinin neler olduğu ve (3) bu yeni döneme, kendini yeniden şekillendiren (post endüstriyel, global ya da tekno) kapitalizme uygun yeni sosyalist strateji ve politikaların neler olabileceği.

Dört nedenden kaynaklanan ve temelde üç ana hedefe yönelen bu tartışmalar dört temel kavramı ön plana çıkardı; bir başka deyişle bu tartışmalar temelde dört farklı kavram üzerinden sürdürüldü: (1) Birey, (2) sivil toplum, (3) demokrasi ve (4) (yeni) sosyalizm.

Nedenleri, yöneldikleri hedefleri ve tartışmaların odağında yer alan temel kavramları yukarıda ana hatlarıyla özetlenen bu tartışmaları, (1) post endüstriyel kapitalizme uygun, ademi merkezietçi, çoğulcu bir sosyalizm arayışı; (2) “aynılık” olarak yorumlanan eşitliğin, eşitliğin çoğulculuk, çoğulculuğunda kişisel farklılıklar ile temellendirildiği bir yöne doğru evrilmesi ve (3) toplum mühendisliği anlayışının yerini sivil toplum ve örgütlü demokrasi anlayışının alması başlıkları çerçevesinde tartışmak mümkündür.

AVRUPA SOLUNDA YENİ ARAYIŞLAR

Post Endüstriyel Kapitalizm ve Ademi Merkezietçi, Çoğulcu Sosyalizm

New Times dergisi yazarlarından Wilks (1993:xii) günümüz solunun bir dönüşüm geçirmesi, “*tarihin kumlarına kafasını gömmekten vazgeçerek bugünün acılı gerçekleriyle yüzleşmesi gerektiğini*” kanısındadır. Wilks’e göre, sosyalizmi bir siyasi alternatif olmaktan çıkaran krizler çok boyutludur ve bu krizleri *düşünme* krizi, *destek* krizi, *kaynak* krizi ve *cesaret* krizi olarak sınıflandırmak mümkündür (Wilks, 1993xii).

Wilks’e göre günümüz solunun temel sorunu, 1960’lardaki yeni sol ile Keynesyen refah devleti arasında durması; kendisini 20. yüzyıl içerisine sıkıştırmış olmasıdır. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan refah devletleri, hükümet tarafından yönetilen karma ekonomi, Keynesyen tekniklerle sağlanan tam istihdam ve ekonomik gelişme gibi noktalar üzerinde yoğunlaşmış ve temelde devletçi bir yönelime sahip olmuşlardır. 1960’lardaki sol eleştirilerin odak noktasını da Keynesyen refah devletinin bu devletçi eğilimleri ve sınıf temelli sosyalist politikalar oluşturmaktadır; fakat 1960’lar solunun başlattığı bu eleştiri rüzgarı, Wilks (1993:xiii)’e göre, sol içerisinde bütüncül değil ancak kısmi bir dönüşüm gerçekleştirebilmiştir. Çünkü yeni sağ bu işi, yani dönüşümü, soldan daha iyi gerçekleştirebilmiştir. Bu, solu yeni sağ karşısında savunma mevziine çekilmeye zorlamış, solun temel stratejisi, sağın bu hamlesi karşısında kendini savunmaktan öteye

gitmemiştir. Oysa, Wilks (1993:xiv)'e göre solun kendini savunmaktan öte, cevaplaması gereken temel bir soru vardır: Keynesyen ve yeni sol karşısında nerede durduğu; ya da başka bir ifade ile, sosyalizmin bu iki yorumundan neleri alınacağı, nelerin geride bırakılacağı ve neleri revize edileceği. Bu bağlamda, solun bir refah dağıtım aracı olarak devleti kullanıp kullanmayacağı, sınıf temelli politikalara devam edip etmeyeceği de temel sorun olarak sosyalistlerin karşısında durmaktadır.

Wilks (1993:xvi)'e göre, eski sosyalist anlayışlardan yeni radikalizme geçiş iki nedenle kolay olmayacaktır. Çünkü ilk olarak günümüz partilerinin temeli, sınıf bilinci yüksek, ortak sömürü deneyimlerine sahip erkek fabrika işçilerinin mobilizasyonuna dayanmaktadır. Fakat uygulanan Keynesyen politikalar, günümüz sosyalist partilerinin toplumsal temellerini oluşturan bu sınıfı/kitleyi belirli oranda sistemle uzlaştırmıştır.

Wilks'e göre, sosyalist kitle partilerinin tabanlarındaki bu değişimden daha önemlisi, kapitalizmin kendi içerisindeki değişimdir ki sınıf temelli politikaların daha fazla uygulanmasının önündeki temel engel de budur. Yazara göre kapitalizm, merkezi olarak kontrol edilen kitlesel üretimden, piyasa farklılaşmasına dayanan ademi-merkeziyetçi bir örgütlenmeye kaymıştır; ya da daha bilinen tanımlamasıyla Fordizm'den, post Fordizm'e. Bu nedenle de Keynesyen refah devleti uygulamalarını sürdürmek mümkün değildir. Wilks (1993:xv), buradan hareketle, Fordist kapitalist sisteme içkin sosyalist politikaların değişmesi gerektiğini, sosyalizmin kapitalizmin bu yeni biçimine ayak uyduracak şekilde dönüşmesi gerektiğini düşünmektedir; böylesi bir sosyalizm ise ancak *çoğulcu, demokratik ve sürdürülebilir* bir sosyalizmdir.

Post Fordist kapitalizme uygun bir sosyalizm anlayışının geliştirilmesi gerektiği konusunda Marquand (Fishman 1993:7) da Wilks ile aynı düşüncededir. Yazar, sosyalistlerin reforme olmuş kapitalizm hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları, buna ilişkin bir teorik bir tasarımları olmadığı kanısındadır.

Marquand, soğuk savaş döneminin hem sağ hem de sol politikalarının, toplumun aşırı basitleştirilmesine dayanan mitolojik ve doktriner tasarımlar olduğu düşüncesindedir: Sağda liberalizm, solda ise kumanda ekonomisi bu indirgemeleri, basitleştirilmiş tanımlamaları ifade etmek için kullanılan temel kavramlardır. Fakat, yazara göre (Fishman 1993:9), kutbun her ki tarafındaki tanımlamalar da doğru değildi ve toplumun ve tarihin çağdaş modellerini ortaya koyma konusunda başarılı olamadılar. Sonuçta hem sağda, hem de solda 18. yüzyıl rasyonalizmine dayanan düşünceler çöktü (Fishman 1993:8).

Marquand, günümüz siyasetinde her soruna çözüm olabilecek genel geçer bir cevabın olmadığını belirtmektedir ki popülist alternatifleri cazip hale getiren de, yine yazara göre, günümüzün bu gerçeğidir. Nitekim

sosyalizmin böyle bir düzlemde izlemesi gereken yol da bir takım indirgemelere, basitleştirmelere dayanan ultra liberalizm ve kolektivizm tasarımlarından birine sarılmak değil; bu ikisi arasındaki dengeyi sağlamaktır. Bu denge, toplumsal bağlamın dışında önceden verilmiş bir cevap, apriori tasarlanmış bir denge değil, siyasal süreçlerin kendi içerisinde ve karşılaşılan her olayda yeniden üretilen bir denge olmak zorundadır. Bir başka deyişle sosyalistler kolektivite ve birey arasındaki dengeyi her özgül olayda yeniden keşfetmek zorundadırlar.

Meacher (Power 1993b:13), sosyalizmin, Doğu Avrupa'daki totaliterizmle, Stalin'in günahlarıyla, merkezi bürokrasiyle ve kırtasiyecilikle değil, özgürlükle alakalı olduğu düşüncesinden yola çıkarak, Sovyetler Birliği ve bağlaşıklarında hiçbir dönem sosyalizmin yaşanmadığını iddia etmektedir. Ona göre sosyalizm tablosu, verili araçlarla boyanan bir resme benzemektedir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin çökmesi de sosyalizmin ideallerinin öldüğü anlamına gelmemektedir; fakat bu, sosyalizmin değişen şartlara kendisini adapte etme sorumluluğunu da ortadan kaldırmamaktadır. Meacher (Power 1993b:14) günümüzde iki temel değişimin olduğu düşüncesindedir. Birincisi, endüstriyel kitle üretiminde yaşanan değişimdir. Wilks ve Therborn gibi, Meacher de, kapitalizmin merkezi planlamaya ve monolitik hizmetlere dayanan bir kapitalizmden, yani endüstriyel kapitalizmden, üretici ve satıcı arasındaki uzmanlaşmış ve esnek ilişkilere dayanan bir kapitalizme doğru hareket ettiği kanaatindedir. İkinci değişim ise yaşam standartlarında yaşanan değişimdir ki sosyalist partileri doğrudan etkileyen de budur. II Dünya Savaşı sonrası dünyada, en fazla 1/3'ünün bir arada hareket edebilmek için gerekli haklara sahip olduğu Batı toplumlarında sosyalistlerin, *genel iyiyi* temsil etmeye yöneldiklerini belirten Meacher, Keynesyen ekonomik anlayışın görece müreffeh bir toplum ortaya çıkarttığını ve bunun sosyalist partilerin temel varsayımlarının, genel iyinin temsilcisi oldukları varsayımının, içini boşalttığını düşünmektedir. Bu dönüşüm, yazara göre, Batı toplumlarının sosyalizme ihtiyacı kalmadığının değil, sosyalizmin vizyon değişikliğine gitmek zorunda olduğunun altını çizmesi bakımından önemlidir (Power 1993b:15). Sosyalistlerin bu bağlamda yapması gereken şey, merkezi bir üretim anlayışından merkezi olmayan bir üretim anlayışına doğru dönüşen kapitalizme uygun, merkezîyetçi olmayan bir sosyalizm vizyonu oluşturmaktır. Çünkü merkezîyetçi olmayan bir ekonomi, kapitalizme uygun olduğundan çok sosyalizme uygundur. Bu, iktidarın geleneksel sahip olma biçiminden, kitlelerin iktidara sahip olma biçimine, yani kapitalizmden sosyalizme giden yolu da açacak olması nedeniyle de hayli önemlidir.

Wilks ve Meacher'in vurguladıkları noktalara Therborn (1992:22-24) da dikkatimizi çeker. Therborn da kapitalizmin 1980'li yıllarda biçim değiştirdiği ve bir post endüstriyel kapitalizmin ortaya çıktığı görüşündedir. Bu değişim geniş ölçekli endüstriyel iş alanlarında çalışan ve proleter hareketin temelini

oluşturan işçi sınıfını dönüştürmüş; sınıf dayanışmasına farklı bir şekil vermiştir. Post endüstriyel kapitalizme doğru dönüşüm, Therborn (1992:25)'a göre, sosyalizmin başarısız olarak tanımlanmasının da birinci nedenidir. Çünkü, açıkça, Marx ve Engels'in *Anti-Dürhing*'de geliştirdikleri senaryo ortaya çıkmamıştır. Sosyalizmin başarısızlığının ikinci nedeni ise sosyalist ülkelerin ekonomik ve siyasal geri kalmışlıklarıdır. Her iki başarısızlık, Therborn (1992:26)'ya göre, günümüz sosyalizminin krizini oluşturmaktadır. Therborn, geçmişin deneyimlerinden ders alarak oluşturulacak yeni sol vizyonun, endüstriyel kapitalizm dönemindeki sol vizyondan daha demokratik, kültürel eğilimlerden daha fazla etkilenen, daha pragmatik, hem ilgileri hem de kimlikleri açısından daha heterojen ve çoğulcu bir sosyalizm olması gerektiği düşüncesindedir.

Kellner (1995:33) da Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile başlayan yeni dönemi kriz kavramı etrafında tartışır. Yazara göre kriz, gerek kapitalizmin, gerekse de sosyalizmin sürekli olarak karşılaştığı bir olgudur. Tıpkı kapitalizmin, içerisine girdiği krizlerden şekil değişerek çıkması, emperyalizmden örgütlü kapitalizme, devlet kapitalizminden refah devletine, tüketim toplumundan ulus ötesi kapitalizme ve en sonda tekno kapitalizme geçmesi gibi, Marxizm de geçtiğimiz yüzyılda krizlerle karşılaşmış ve bu krizler Marx ve Engels'in orijinal teorilerinin geliştirilmesi yoluyla aşılmıştır. Bu anlamda Sovyetler Birliği'nin çökmesi, Kellner (1995:34)'a göre, Marxizm'in ortodoks versiyonunun ortadan kalkması anlamında tarihi bir olay olarak değerlendirilmelidir; fakat Marxizm, sadece onun Sovyetlerdeki versiyonundan ibaret değildir.

Çağın gerektirdiği sosyalizm anlayışının çoğulcu bir sosyalizm vizyonu olduğu konusunda Rustin (Davey 1993:20) de diğerleri ile benzer görüştedir. Solun karşısında duran temel sorunun programatik değil analitik olduğunu belirten Rustin, işçi sınıfı temeline dayanan sosyalist politikalarından bir an önce vazgeçilerek, toplumdaki çoğulculuğu kapsayacak bir sosyalizm vizyonunun benimsenmesi gerektiğini savunur. Toplum içerisinde yaşayan somut bireyin ihtiyaç ve beklentilerinin saptanabilmesi, sosyalizmin bir insan tahayyülüne sahip olabilmesi için Rustin'in önerisi, psiko-analitik metotların sosyalist politika içerisinde kullanılmasıdır (Davey 1993: 24). Rustin bu düşüncesini üç temel nedene dayandırır. Birinci olarak, toplum içerisindeki somut bireye, insana yönelik politikaların üretilebilmesi için sosyalizmin doğru bir insan tasarımına sahip olması zorunludur ki sosyalistlerin bu konuda ciddi eksiklikleri vardır. Sosyalistler günümüze değin, sınırları özenle çizilmemiş, ütöpik bir insan tahayyülünden yola çıkmışlardır. Oysa psiko-analitik araştırmalar sosyalist düşünce ve pratiği geliştirecek deneyim ve birikime sahiptirler. Psiko-analitik gelenek, yazara göre, insanların acı, ayrılma, kıskançlık ve kaygı deneyimleri üzerinde önemli bilgilere sahiptirler ve bu bilgiler sosyalizmin ihtiyaç duyduğu psikolojik realizmi ona sağlayabilecek güçtedirler (Davey, 1993:24).

İkinci olarak sosyalizmin etiği ile psiko-analiz da arasında yakın bir ilişki vardır. Örneğin çocuk psiko-analiz metotları, aile ve çocuğun gelişiminin kamu kaynakları ile desteklenmesi fikri ile yakından ilgilenmektedirler. Sosyalistler de psiko-analitik araştırmalardan derlenen somut bilgileri kamu sağlığı, psikoterapi, sosyal hizmetler gibi kamusal hizmetlerle ilgili somut politikalar üretirken kullanmalıdırlar.

Üçüncü neden ise günümüz toplumlarının daha karmaşık bir yapı arz etmeleri ve yaşam standardı ile bilgilerin nasıl hesaplanabileceği konusunun gittikçe zorlaşmasıdır: Aç olamamak, ya da 65 yaşından evvel ölmek gibi standartlar, yaşam kalitesinin belirlenmesi açısından fazla bir şey söylememektedirler. Oysa insanlar kendi yaşam kaliteleriyle yakından ilgilenmektedirler.

New Times'ın yazarlarından Lent (1993:93; 1999:172-173) de kapitalizmde ortaya çıkan dönüşümlerin geleneksel sağ ve sol ideolojileri çözüm üretmez hale getirdiği düşüncesindedir ve ona göre, mevcut sorunlara çözüme ancak radikal bir demokrasi projesi ile ulaşılabilir. Yazara göre, geleneksel ideolojilerin devre dışı kalmasına neden olan ve tabii ki geleneksel sol anlayışların da kendilerini yenilemek zorunda olduklarının altını çizen bu değişimleri birbirine bağlı üç başlık altında toplamak mümkündür. Global ekonomideki değişimlerin ulus devletleri daha güçsüz birer ekonomik iktidar haline getirmeleri bu nedenlerin ilkidir (Lent 1999:175). Ulus devletlerin ekonomik güçlerini yitirmeye başlamaları, verili toplumsal yapı içerisindeki geleneksel sınıf yapısı ve kimliğinin de değişmesini zorunlu kılarken bu, güçlü kitle partilerinin içinin boşalmasına ve bu partilerin kendi sosyal temellerini yitirmelerine yol açmıştır. Sosyalist partileri etkileyen üçüncü gelişme ise, Lent (1993:93)'e göre, ideolojik şahinliği meşrulaştıran soğuk savaşın sona ermesidir.

Kellner ise, SSCB'de geçerli olan Marxizm anlayışının ortodoks, yani, tarihin sosyalizmin zaferini garantilediği düşüncesine dayanan ve bu düşüncesini bilimsellik kavramı etrafında meşrulaştıran bir Marxizm yorumu olduğu düşüncesindedir. Alan Wood ve Teo Grand (1994)'ın Stalinizm olarak adlandırdıkları bu tarihsici Marxizm yorumu, sosyalist düşünceyi dogmatikleştirmiş, sosyalizm, Sovyetler Birliği'ndeki sistemin başarısına endekslemiştir. 1980'li yıllarda çöken, işlemediği, yanlış olduğu anlaşılarda bizzat budur. Oysa eleştirel Marxizm, Kellner (1995:34)'a göre, halen canlı ve dogmatizm karşıtıdır. Bu nedenle de günümüzde, tekno kapitalizmin analiz edilebilmesi için gerekli bir teorik kaynak olduğu kadar, radikal sosyal hareketlere rehberlik etmesi açısından da önemini hala korumaktadır. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve kapitalizmin tekno kapitalizm biçiminde kendisini örgütlemesi, Marxizm'in öldüğüyle açıklanamayacağı gibi, bu dönüşüm Marxistler açısından, kendi içerisinde yeni bir takım fırsatları da taşımaktadır (Kellner Best 2001:100:104). Marxistlere düşen

bugün düşen görev, Kellner (1995:35)'e göre, yeni bir sistem olarak tekno kapitalizmin işleyişini çözümlemek, günümüz radikal politikalarına ve sosyal teorisine yeni bir kaynak ve perspektif sunabilmektir. Çünkü Marxist teori halen kapitalizmin temelindeki teoriyi oluşturmakta, mevcut sosyal sistemin politik ekonomisinde köklenmektedir. Eğer bu ekonomik düzen, şekil değiştirmekle birlikte halen devam ediyorsa, eğer kapitalist ekonomik faktörler tüm sosyal yaşamı açıklamak için hala anahtar rolündeysen, Kellner (1995:35) Wood ve Grand (1994)'a göre, kapitalizmin de radikal bir sosyal teori ile karşılık bulması da zaruridir.

Marxizm'in hala canlı ve zaruri olmasını, kapitalizmin canlı ve işliyor olmasıyla temellendirmelerine karşın Kellner Wood ve Grand, kapitalizmin krizlerini ve bu krizlerden çıkarak kendisini yeniden kurmasını analiz edebilmesi için, günümüz Marxizm'inin de yeni teorik kategoriler ve analizlerle geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Onlara göre Kapitalizmin bu post Fordist yapısını çözümlenerek radikal sosyal teoriye ve siyasal hareketlere düşünsel bir zemin sunmak, eleştirel Marxistlerin önündeki en önemli teorik görev olarak durmaktadır.

Eşitlik, Özgürlük, Farklılık ve Çoğulculuk

Lent'e göre son otuz yılda ulus-devletlerin önünde, çözmek zorunda oldukları iki önemli problem belirlemiştir. Bu sorunlar aynı zamanda, sosyalistlerin de bir cevap üretmek zorunda oldukları temel problematikleri oluşturmaktadır. Yazar bu problemlerin *farklılık* ve *eşitsizlik* olduğu düşüncesindedir. Farklılık sorunu, bir yandan farklılaşan değer ve kimliklere cevap vermeyi gerektirirken, diğer yandan da çağdaş ekonomi ve kültürlerin gereksindiği entegrasyon ve gelişimin sürdürülebilmesini zorunlu kıldığı için, devletler açısından çözümü zor bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Lent'e göre farklılık sorununun temelinde etnik cemaatlerin gelişmesi, kamu otoritelerinin bu gelişmeye cevap üretememeleri ve ırkçılık yatmaktadır; nitekim bu sorun, daha 1960'lardan itibaren çeşitli grupların mevcut yapılara ve kurumlara karşı siyasal bir tavır göstermesi ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Radikal hareketler, ırk, cinsiyet, dinsel inanç, kültür, yaş, yerellik ve yaşam biçimi konularında bir araya gelerek kendilerini örgütleyen gruplar çevresinde belirlemiştir. Daha da önemlisi, yazara göre, ne muhafazakarlar ne ilerici ideolojiler, ne de sistemin temel kurumları, farklılıkların bu başkaldırısı ile ilgilenmeye istekli olmuşlardır.

Lent (1993:94) eşitsizlik sorunu ile farklılık sorununun birbirleriyle ilişkili oldukları düşüncesindedir ve bu sorunların çözümünde sosyalistlere önemli görevler düşmektedir. Sosyalistler ve sosyal demokratlar, yazara göre, eşitsizliği ortadan kaldırmaya çabalamamışlar, onu belirli ölçüler içerisinde sınırlandırma ile yetinmişlerdir. İkinci olarak ise eşitsizlik toplumsal ilişkilerin her noktasına sinmişken sosyalistler ve sosyal demokratlar, daha çok ekonomik alandaki eşitsizlikler üzerinde odaklanmışlar; bu alandaki

eşitsizliklerin giderilmesinin diğer alanlardaki eşitsizliği otomatik olarak ortadan kaldıracacağını varsayarak hareket etmişlerdir. Lent (1993:94)'e göre bu büyük bir yanılgıdır: Eşitsizlik tek boyutlu, sadece ekonomik alanda görülen bir olgu değil, toplumsal yaşamın tüm kurumlarında kendini hissettiren bir sorundur.

Batı toplumlarının temel kurum ve siyasal akımlarının eşitsizlik ve farklılık sorunlarının çözümleri konusunda gösterdikleri başarısızlıklar, doğrudan doğruya sosyal hareketlerin siyasal gündemlerine yansımış ve ırk, cinsiyet, dinsel inanç, çevre, yaşam tarzı vb. kriterlerinde örgütlenen kendi kendine yardım eden (self-help) örgütler, sistemi bu noktadan eleştirmeye başlamışlardır. Lent (1993:95) bu sosyal hareketlerin, toplumsal yapı içerisindeki farklılıkları ortadan kaldırmaya değil, farklılıkların bir aradalığını savunduklarının da altını çizmektedir.

Lent (1993:15) farklılık ve eşitsizlik temelinde söylem ve politikalarını oluşturan bu sosyal hareketlerin geçmişte sosyalistler tarafından da temsil edilemediğini vurgulamaktadır. Her bir sosyal hareket, sistemi kendi gördüğü açıdan eleştirmiş, farklı sosyal eleştiriler bir siyasal organizasyon tarafından temsil edilememiştir. Lent, sosyal hareketler arasındaki bu kopukluğun ve onların geleneksel sosyalist partiler içerisinde kendilerini ifade edememiş olmalarının çok da vahim olmadığı düşüncesindedir: En azından böylece, yazara göre, işçi hareketinin otoriter gelenekleri bir kez daha tekrarlanmamış oldu. Fakat bu bölünmüşlük, yeni sosyal hareketlerin egemen ideolojilere ve kurumlara kapsamlı ve ayakları yere basan bir karşı duruş ortaya koyamamalarına da yol açtı (Lent 1999:183-185).

Lent, Martin Jacques ve Stuart Hall (1997:34-36)'un da dikkat çektikleri bir olguya, modern toplumlarda farklılık ve bir aradalık ikilemine de dikkatimizi çeker. Lent, farklı kimliklerin, inançların ve yaşam tarzlarının varlığının çatışmayı, otonomi arzusunu ve entegrasyon sorununu günümüz toplumlarının temel problemi haline getirdiğini belirtir ve ona göre, demokratik süreçlerin bu sorunlara karşı çözümler üretmesi zaruridir. Fakat Lent (1993:96), mevcut demokratik süreçlerin böylesi bir tepkiyi verebilecek esneklikte olmadığına da altını çizer. Çünkü mevcut demokratik yapı, süreç ve kurumlar oldukça sınırlı bir politik alandadırlar ve toplumun tümünü dışlayan bir otoriteriyenizm içerisindedirler. Sonuç olarak, günümüzün kurumları, çatışma, otonomi ve entegrasyon sorununa yanıt verecek yapılanmaya sahip olmadıkları gibi (Lent, 1993:96), aksine, devletin askeriye, bürokrasi, polis ve adliye gibi temel kurumları da monolitik, bürokratik ve mutlakiyetçi yapılarını korumaktadırlar. Lent, bu değerlendirmelerin özel işletmeler için de geniş oranda geçerli olduğu düşüncesindedir. Oysa demokratik süreçler, Lent (1993:96)'e göre, farklılığı ve aktif kamusal tartışmaları kavrayabilecek bir politik kültürle beslenmelidirler. Demokratik süreçlerin bu görevlerini yerine getirebilmeleri, yaşamın tüm alanlarındaki

otoriter uygulamaların ortadan kaldırılabilmesi için ise, demokrasinin radikalleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü kişilerin zevklerine ve yaratıcı özgürlüklerine dayanan kültürel pratikleri kapsamak geleneksel demokratik kurumların yapabileceği işler değildir. Bu nedenle de çoğulculuğu özendirerek, birey ve grupların kendi seçimleri olan sosyal ilişkiler içerisinde yarışmalarını teşvik edecek geniş haklarla donatacak yeni süreçlere ihtiyaç vardır (Lent 1993:96-97). Lent, böylesi bir siyasal yapının ancak üç ayaklı bir radikal demokratik bir proje ile gerçekleştirilebileceğini vurgular. *Total eşitlik*, radikal demokrasinin ilk ayağıdır ve bu yeni eşitlik anlayışı sosyalizmde eskiden beri tanımlanagelen eşitlik anlayışından farklı bir içeriğe sahiptir Lent (1993:97). İki eşitlik anlayışı arasındaki temel fark, eski eşitlik anlayışının eşitliği ekonomi dolayısıyla tanımlamasına karşın, total eşitlik anlayışının eşitliği ekonomiyi de kapsayan daha geniş bir çerçevede ele almasıdır: Geleneksel sosyalist vizyonda üretilen eşitlik anlayışı ekonomik eşitliğe ulaşmanın en kestirme ve en çabuk yolunun ne olduğu sorusu üzerinde yoğunlaşırken, radikal demokrasinin total eşitlik anlayışı, hayatın tüm alanlarındaki eşitsizliklerin, olabilecek en demokratik yolla nasıl ortadan kaldırılacağı sorusu ile ilgilenmektedir.

Sosyalistlerin eşitlik ve farklılık kavramlarını yeni bir bağlam içerisinde tanımlamaları, onları farklı yaklaşımlarla ele almaları gerektiğini düşünen bir diğer yazar da Sassoon'dur. Yazara göre farklılık ve eşitlik kavramları üzerine tartışabilmek için gündelik yaşama dönüp bakmamız gerekmektedir. Çünkü toplumsal yaşam çeşitliliklerden ve farklılıklardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, "hukuk önünde eşitlik" kavramı soyut ve evrenseldir -ve bu- aynı kurallar dizgesi altında yarışan bireyler söz konusu olduğunda, farklılığın önemli olduğu gerçeğini gizler. Örneğin, bir kadının, ya da bir zencinin eğitim kurumlarından beklentisi ile bir erkeğin ya da bir çocuğun beklentisinin birbiriyle aynı olduğunu düşünmemiz mümkün değildir. Çünkü farklılıklar, farklı ihtiyaçlarımız olduğunun da altını çizer. Dolayısıyla, Sassoon (Coddington 1993:101)'a göre, evrensel ve soyut kuralları herkese uyguladığınızda bazı kişiler marjinalleştirilmiş olur. Evrensel kavramların yaşayan somut insanın farklı ihtiyaçlarını tatmin etmekteki başarısızlığına karşın hukuk önünde eşitlik, hukukun ırk, din, dil ayrımı gözetmeksizin herkese eşit şekilde uygulanması gibi kavramlar hala politik sözlüğümüzün önemli kavramlarındandır. Bu nedenle de onlardan vazgeçmek değil, onları farklı bir bakış açısıyla yeniden tanımlamak, bu kavramların içeriklerini yeni yaklaşımlarla zenginleştirmek gerekmektedir. Oysa monolitik ve devletçi bir sosyalizm bu sorunları çözmek için yeterli değildir (Coddington 1993:102). Günümüz solunun ihtiyaç duyduğu yaklaşım, Sassoon'a göre, esneklik ve duyarlılığı bir araya getirebilen bir sol yaklaşımdır. Bu nedenle de bireyi sosyal haklarla donatmak, kamusal alandaki tartışmaları tarihsel ve kültürel boyutlarıyla kapsayacak bir formülasyona gitmek kaçınılmazdır. Sassoon'a göre genel çıkar nihai, homojen ve uzlaşmacı bir şekilde ele alındığında,

farklılıkların içerisinde eridiği, yok olduğu bir kap halini almaktadır (Coddington 1993:103). Evrensel kavramlar ile yaşanan dünya arasındaki ikilemi çözebilmek için Sassoon (Coddington 1993:106)'un önerisi, soruna diyalektik bir açıdan bakmak, kavramları yeniden tartışmak ve geçmişten neleri koruyup neleri değiştirmemiz gerektiği üzerinde durmaktır.

Eşitlik kavramıyla Bobbio da yakından ilgilenir ve onu solu sağdan ayıran temel kriter olarak sunar. Bobbio'nun ilgisi 1980 sonrasındaki dönüşümün ışığında sağ ve sol kavramlarını tartışmak, bu kavramların anlamlarını ve onların birbirinden ayıran çizgiyi ortaya koymaktır. Bir anlamda Bobbio'nun yapmaya çalıştığını, sağ ve sol kavramlarını tartışırken, günümüz solunun taşınması gereken özelliklerini ortaya koymak olarak da okumak mümkündür.

Bobbio'ya göre Fransız devriminden bu yana siyasal dünyayı sınıflandırmak için kullanılan sağ ve sol kavramları, birbirlerini karşılıklı olarak dışlayıcı ve güçsüzleştiricidirler. Bir diğer ifade ile hiçbir siyasal hareket hem sağda hem solda yer alamayacağı için kavramlar birbirlerini dışlamakta; bir siyasal hareket ya sağda ya da solda yer almak zorunda kaldığı için de güçsüzleştirmektedirler (Bobbio, 1999:47). Buna karşın yazar, sağ ve sol arasında bir noktanın, alanın olamayacağı şeklindeki yorumlara karşı çıkar (Bobbio, 1999:51): Tıpkı siyah ile beyazın arasında bir grinin olması; fakat gri rengin varlığının siyah ve beyaz karşıtlığını vurgulamaya engel olamayacağı gibi, sağ ve sol da zıtlık içindeki iki kavram olmalarına karşın hala bir gri alanın, bir merkezin varlığından söz etmek olasıdır.

Bobbio'yu sağ ve sol kavramları üzerinde -kendi ifadesi ile mantığın dili ile oynayarak (Bobbio 1999:51)- düşünmeye sevk eden şey sosyalizmin öldüğü iddialarıdır. Yazara göre eğer sol, geleneksel anlamdaki sol ise “*o halde Bolşevik sisteminin tükenişi, sol için 1917'den beri o tiranlık sisteminin altında gömülü kalmış olan olanakları sağlayacak bir zafere*” (Bobbio 1999:60) olarak da değerlendirilebilir. Oysa ortadan kalkan, Bobbio'ya göre, Sovyetlerin sosyalizm anlayışdır. Sağ ve sol kavramları ortadan kalkmamış; halen yaşamaktadırlar. Çünkü dünyada ne tek bir türde sol anlayış, ne de tek bir tür sağ anlayış vardır. Bu kavramların kendi içlerinde çeşitlilik arz etmeleri dahi her iki kavramın halen yaşadıkları ve aralarında temel bir takım farkların olduğu düşüncesine engel değildir ve eğer sağ ve solun halen yaşadığı kabul edilirse, Bobbio (1999:82)'ya göre, sorun artık böylesi bir ayrımın varlığını tartışmak değil, böylesi bir ayrımı sağlayan ölçütlerin ne olduğu noktasına çekilebilir.

Bobbio (1999:102)'ye göre, günümüzde sağ ve sol arasındaki farkı ortaya koymak için kullanılabilecek kurucu prensip, eşitlik-eşitsizlik ölçütüdür. Fakat Bobbio, bu ölçüt içerisinde eşitlik kavramının yeniden tanımlanması, sınırlarının ve içeriğinin belirlenmesi gerektiği düşüncesindedir. Sağ, insanlar arasında doğal eşitsizlikler olduğu

varsayımından yola çıkarak eşitsizliği doğal ve olması gereken bir ölçüt olarak ele alırken sol, eşitliği, uğrunda mücadele edilmesi gereken bir değer, bir ideal olarak kabul etmektedir. Fakat, Bobbio'ya göre, eşitliğin insanlar arasındaki tüm ayrımcı ölçütlerden bağımsız olarak, "her şeyde eşit olmak" biçiminde tanımlanması, ya da eşitliğin, Wilkinson (1998:38-40)'da vurguladığı gibi, ekonomik verilere ve onun sonuçlarına göre tanımlanması da doğru değildir. Solun eşitlik tanımı, onu sağdan ayıran bir temel kriter olarak, sosyal eşitsizlikleri azaltmaya ve doğal eşitsizlikleri daha az ıstıraplı hale getirmeye yönelik bir eşitlik tanımı olmalıdır. Böylesi bir eşitlik tanımı, herkesin eşit olduğu bir toplum hayali olarak değil, bir yandan insanları eşit kılan şeyleri farklı kılanlardan daha fazla yüceltme, diğer yandan da, pratik anlamda, eşit olmayanları daha eşit hale getirmeyi hedefleyen politikaları destekleme eğilimi anlamında bir eşitliktir. Çünkü yaşam içerisinde hem toplumsal eşitsizlikler hem de doğal eşitsizlikler mevcuttur; bu eşitsizliklerin büyük çoğunluğu giderilebilse de onları tamamen ortadan kaldırmanın imkanı yoktur (Bobbio 1999:109).

Sosyalist düşünce içerisinde eşitlik, özgürlük kavramı ile birlikte ele alınca gelen bir kavramdır. Bobbio'nun önerisi, içerisinde kimi belirsizlikleri barındıran bu (sosyalist) özgürlük anlayışının da yeniden tanımlanması gerektiği yönündedir: Bobbio (1999:117) bu çerçevede "kimler arasında ve ne ölçüde özgürlük" sorusunu ortaya atar. Çünkü eğer özgürlük de eşitlik kavramı gibi iyice tanımlanabilirse, özgürlük ve eşitliğin birbirlerini desteklediği bir toplum projesi olarak sosyalizmi savunmak, onu diğer düşünce kalıplarından ayırmak mümkün olabilecektir. Özgürlük kavramı mevcut haliyle hayli belirsizdir; çünkü fikir özgürlüğünden, seyahat özgürlüğünden, basın özgürlüğünden bahsetmek mümkündür ama genel anlamda bir özgürlükten bahsetmek mümkün değildir. Özetle özgürlüklerden bahsedilebilir ama özgürlükten bahsedilemez. Bununla birlikte herkese tanınan özgürlüğün aynısına sahip olmakla, yalnızca diğerlerinin sahip olduğu özgürlüklerin tek tek hepsine sahip olmak ve bu özgürlüklerden faydalanma imkanına sahip olmak aynı şeyler değildir.

Geleneksel olarak solun eşitlik için özgürlüğü, sağın ise özgürlük için eşitliği feda eden düşünce kalıpları olduğu söylenegelse de, Bobbio (1999:122-123), başlı başına özgürlük kavramının solu sağdan ayıran bir kriter olarak sunulmasının yanlış olacağı düşüncesindedir. Çünkü tarih içerisinde hem sağda, hem de solda özgürlükçü hareketler olduğu gibi, otoriter hareketler de olmuştur. Fakat yine de, özgürlük idealine verilen önem genel anlamda sağ ve sol düşünceyi birbirinden ayıramasa da, ılımlı sağ ve solu, aşırı sağ ve soldan ayırmak için kullanılacak bir ölçektir.

Kellner (1995:37)'a göre klasik Marxizm kendisini işçi sınıfı ile birlikte tanımlamıştır. Fakat bugünün radikal politikası ilgisini farklı alanlara doğru genişletmiş; klasik Marxizm'de işçi sınıfının rolünü bugün etnik ve cinsiyet

gruplar gibi örgütlenmeler almıştır. Bu örgütler geleceğin radikal politikasında, Kellner (1995:37)'ye göre, işçi sınıfından daha fazla yer alacaktır. Nitekim, Sovyetler Birliği ile birlikte ölen sosyalizmde bu sosyalizm anlayışı, yani endüstri işçisine dayanan, proleter devrimcilğe dayanan sosyalizm anlayışıdır. Çünkü teknoloji gelişmiş, endüstriyel proletarya daralmış, sosyal değişimin ajanları farklılaşmıştır. Günümüz Marxizm'i, bu nedenle, Sovyetlerin temsil ettiği, işçi sınıfının proleter gücüne ve önceliğine dayanan, tarihin onun zaferini müjdelediği ve doğruluğu bilimsel metotlarla ispatlanmış bir Marxizm olmayacak; bu Marxizm'in yerini garantisiz, teleolojisiz bir Marxizm; kurumları daha açık, daha toleranslı, şüpheli ve daha ılımlı, demokrasiye, özgürlüğe, eşitliğe daha açık bir Marxizm alacaktır. Kellner (1995:40)'e göre eğer Marxizm böylesi bir projeye hayat verebilirse, kendisine de hayat verebilecektir.

Keane'in ilgisi ise sosyalist solun ayakta kalmak için neler yapması gerektiği noktasındadır. Keane (1994:32)'e göre sosyalist solun 1980'lerde geçirdiği değişim, hem devlet güdümlü sosyalizmin başarısızlıklarına, hem de yeni muhafazakarlığın refah devletine yönelik eleştirilerine karşı -eğer bu iki seçenek de reddedilerek yeni *sosyalist* politikalar oluşturulmak isteniyorsa- yeni ve üçüncü bir seçeneği ortaya koymayı zorunlu hale getirmektedir. Böyle bir seçeneğin ortaya konulabilmesi için sosyalistler *devlet eylemi ve sivil toplum hangi alternatif biçimleri alabilir?* ve *bunlar arasındaki ilişki demokratik ve bütünlüklü bir perspektiften nasıl tanımlanabilir?* sorularını tartışmak zorundadır.***** Özetle, değişim sürecine giren sosyalist solun bu değişim için düşünsel başlangıç noktası şu olmuştur: Sovyetizm çökmüş ve Keynesyen refah devleti sona ermiştir, fakat liberal demokrasinin kurumları da bu yeni dönemde ortaya çıkan sorunların üstesinden gelmek için yeterli değildir (Hirst 1997:28).

Nitekim Liberal bir düşünür olan Norman Barry (1997:331-345) de, Batıda sivil toplum söyleminin, klasik liberallerin iddialı jeopolitik tezlerine karşı, 1980'lerden bu yana rakip bir teori olarak ifade edilmeye başladığını belirtmektedir. Klasik liberalizme 1980 sonrasında rakip/alternatif bir düşünce olarak ortaya çıkan sivil toplumun bu yönüne dikkat çeken Barry, bu düşünceleri post komünist dönemde, cemaatçiliğin (komüniteryenizm) yükselişi başlığı altında tartışmaktadır.

Sivil Toplum ve Örgütlü Demokrasi

Sosyalist düşüncenin geçirdiği evrimi bilginin üretimi, örgütlenmesi ve niteliği ile ilgili değişimlerle ilişkili olarak ortaya koymaya çalışan Wainright'da, yeni sol düşünce üzerine çalışan bir çok yazar gibi bu tartışmaların 1960 sonları ve özellikle 1970'li yıllarda -yani tam da refah devletinin krize girdiği dönemlerde- başladığını belirtmektedir. Bu dönemlerde Troçkist, feminist ve çevreci sol örgütler iki kutuplu dünyanın her iki kutbundaki otoriter eğilimlere ve blok siyasetinin doğrudan doğruya

kendisine yönelik eleştirilerde bulunmuşlar; bilginin üretimi, örgütlenmesi ve niteliğine ilişkin yeni fikirler ve pratikler ortaya çıkmaya başlamışlardır. 1968’lerde bir alternatif ortaya koymaksızın başlayan gençlik hareketleri ise 1970 ortalarından itibaren berraklaşmaya, mevcut devlet kurumlarının halkın siyasal, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu eleştirilerini dile getirmeye başlamışlardır. 1968’den sonra gelişmeye başlayan kadın ve ekoloji hareketleri, Batı Avrupa sendika hareketlerinin üzerinde önemli bir etkiye sahip olan radikal teknoloji uzmanları ve fabrika eylemcileri şebekeleri gibi hareketler, mevcut bilgi üretim biçimlerini sorgulamaya yönelerek sosyalist düşünce içerisinde tabandan yükselen bir dönüşümü başlatmışlardır (Wainright 1995:110-111; Foley-Edward 1998:9).

Sosyalist düşünce içerisinde ortaya çıkan değişimleri Sovyetlerin çöküşünden çok daha öncelere götürmesine karşın Wainright, Doğu Avrupa’daki muhalefet hareketlerinin ve iki kutuplu dünyanın sona ermesinin Batılı sosyalist düşünce üzerindeki etkisini yadsımaz. Hatta, sosyalist düşünce içerisinde yaşanan değişimleri Doğu Avrupa’daki muhalefet hareketleri içerisinde başlayan tartışmaların yarattığı etkiler ve yeni sağ argümanların (ve özellikle Hayek’in) sosyalist düşünce üzerindeki etkisi ile birlikte ele almaya çalışır. Yazara göre, Doğu Avrupa’da sürdürülen tartışmalar ve dile getirilen düşünceler, Batılı sosyalistler için değişimin öncüsünün kim olacağı sorusunun cevaplandırılmasını da zorunlu hale getirmiştir. Değişimi sağlayacak olan devlet mi, parti mi, işçi sınıfı mı olacaktır? Bu sorulara verilen cevaplar ise, Batılı sosyalistlerce, Doğu Avrupa’daki muhalefet hareketlerinden ve sovyetizmin çöküşünden çıkartılan dersleri de içerisinde taşımaktadır: Toplumsal değişimin yeterli olmamakla birlikte en gerekli aracı, yurttaş örgütlenmelerinin kendisi, yani sivil toplumdur. Bu tür hareketler insanlara, hem kendi geleceklerini şekillendirmek için güç elde edebilecekleri, hem de kendileri için bir kimlik kaynağı oluşturabilecekleri toplumsal kurumları yaratma imkanları sunmaktadır. Toplumun en güçsüz kesimleri arasında kök salacak bu tür demokratik ve sivil kurumlar, Avrupa’da yeniden oluşabilecek otoriter eğilimlere ve ırkçılığa karşı en önemli direnme noktalarını da oluşturmaktadır (Wainright, 1995:49).

Walzer’in Doğu Avrupa’daki demokratik dönüşüm ile Batılı akademik çevrelerde sivil toplum kavramının popüler hale gelmesi arasındaki ilişkiye dair analizi, 1980’lerin sonlarından başlayarak sosyalist teoriye ilişkin tartışmalarda neden, devlet-toplum-demokrasi üçgeni içerisine sivil toplum kavramının oturtulmaya çalışıldığı hakkında net bir fikir verecektir. Walzer’e göre Doğu Avrupa’daki demokratik dönüşüm sosyalist olsun olmasın, Batılı düşünce çevrelerine sivil toplum kavramının önemini hatırlattı. Walzer (1995:90) bunu şu kelimelerle ifade eder: “*biz yıllardır, ne olduğunu tanımlamaya gerek duymaksızın sivil toplumun içinde yaşadığımızı hatırladık*”.

Batılı araştırmacıların devlet-toplum-demokrasi üçgeni içerisindeki tartışmaların merkezine sivil toplum kavramını oturtmaya başlamaları ile, Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşüm arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışan Walzer (1995:90)'e göre sosyalizmin sivil toplumu (yeniden) keşfetmesi ile, toplumsal değişimi gerçekleştirecek araçlar (parti ve devlet) değişmeye ve sivil toplum örgütleri toplumsal değişimin temel araçları olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Walzer, sosyalistlerin sivil toplum tartışmalarının içerisinde girmesinde Doğu Avrupa'daki anti otoriteriyenizm tartışmalarının önemli rolü olduğu düşüncesindedir. *Piyasa* kavramına bakışa ilişkin sosyalist düşünce içerisinde yaşanan değişimler de benzer kaygının bir sonucu olarak ortaya çıkmış; sivil toplum, burjuvazinin beslediği ana kaynak olarak değerlendirilmekten çıkarak toplumun otoriteriyenizme karşı direnme noktalarından biri olarak tanımlanmaya başlamıştır. Fakat, piyasa kavramına sosyalist düşünce içerisinde taşınması, liberal düşünceden farklı olmuştur.

Piyasa kavramının sosyalist düşünce içerisinde taşınmasında *ekonomik demokrasi* ya da Wainright (1995:43)'ın tanımlamasıyla *icra demokrasisi* kavramı aracı rolü üstlenir. Ekonomik demokrasi, temsili demokrasinin kurumlarını tamamlamalı, farklı bir ifade ile, demokrasi ekonomik ilişkilere doğru genişletilmelidir. Demokratik kurumların, işyeri, siyasi partiler ve dernekler gibi tüm diğer sosyal/ekonomik örgütlere yayılması olarak tanımlanan icra demokrasisi ya da ekonomik demokrasi olmaksızın, piyasa kavramı otoriteriyenizme karşı direnme noktası ve toplumsal dayanışma/iş bölümünü gerçekleştirme aracı olma işlevini yerine getirmesi mümkün değildir.

Sovyet Bloku'nun ortadan kalkmasından sonra ortaya çıkan dönemde sosyalistlerin izlemeleri gerektiği yeni stratejiyi *örgütsel* (associative) *demokrasi* kavramı içerisinde tartışan Hirst (1997:13) ise ekonomik demokrasi konusundaki görüşlerini *post liberal örgütlü toplum* kavramı ile açıklamaya çalışır. Yazara göre, kamusal ve özel yaşamların kesin çizgilerle birbirinden ayrılabildeği liberal toplum görüşü, bugünkü toplumları açıklamak için kullanılmaz. Soğuk savaşın sona ermesi, hem devlet sosyalizminin ortadan kalkmasına hem de liberalizmin bir durgunluk içerisinde girmesine yol açmıştır. Bugünün toplumları ise, liberal toplumlar değil, post-liberal örgütlü toplumlardır ve bu toplumlarda özel ve kamusal yaşamlar arasındaki çizgiyi net bir şekilde çizmek mümkün değildir (Hirst 1994:241). Nitekim kamusal yaşamlarımızın önemli bir çoğunluğunun büyük işletme örgütleri tarafından çevrildiği günümüzde, temel ayırım artık kamusal/özel ayırımı değil hizmet sağlayan/hizmeti kullanan ayırımıdır. Bu örgütlerin etkin bir şekilde denetlenmesi ise temsili demokrasinin kurumları ile mümkün değildir. Post liberal toplumun yeni kurumsal mimarisinin gereklerine yanıt verebilmek için sadece devlet ve toplum arasındaki sınırları belirleyen değil, tüm örgütlerin yönetim iktidarlarının sınırlarını belirleyen bir demokratikleşme şemasına ihtiyaç duyulmaktadır (Hirst 1997:12).

1980'lerde devlet toplum ilişkisine dair yeni sol düşünce içerisinde yürütülen tartışmaların, sosyalizmin kendi teorik temellerine dönmesi şeklinde yorumlandığı da olmuştur. Örneğin, Keane (1994:21-22) de sosyalist mücadelenin geçmişte, sivil toplumun çatlakları arasında yeni yerel katılım biçimleri geliştiren toplumsal hareketlerden doğarak geliştiğinin; devlet güdümlü sosyalizm uygulamaları ile bunun yerine devletin toplumun adına karar vermesine dayanan bir anlayışın hakim olduğunun üzerinde durmaktadır. Bugün yaşanan süreç ise Keane (1994:19)'e göre, solun, devlet güdümlü sosyalizm anlayışından, daha az bürokrasiyi, daha fazla adem-i merkezileşmeyi ve daha fazla demokrasiyi vurgulayan sosyalizm anlayışına doğru *tekrar* evrilmesinden başka bir şey değildir. Gerçekten de, Keane (1994:19), Wainright (1995:66-67) ve Hirst (1997:11-12)'ünde altını çizdikleri gibi, Rosa Lüxenburg, Ernest Mandel, Victor Serge, Leon Trotsky gibi sosyalizmin 20. başındaki teorisyenlerine göz atıldığında, bu yazarların sosyalizmin tek parti ile özdeşleştirilmesinin ve bürokrasinin kendini işçi sınıfının yerine koymasının tehlikelerine dikkat çektikleri ve devlet güdümlü sosyalizm anlayışının iki kutuplu dünya ve bu kutuplardan birinin lideri konumundaki SSCB ile sosyalist düşünceye eklendiğini farklı açılardan tartışmış oldukları görülebilir.

Hirst de, 1980 sonrasında sosyalizmin, toplumsal hareketlerin kendisi üzerinde yükselen bir demokrasi ve kamu felsefesi anlayışına yönelmesini, sosyalizmin kendi temelleriyle buluşması olarak değerlendirmektedir. Hirst (1997:39), post endüstriyel toplumun örgütlenme biçimi olarak tavsiye ettiği ve sosyalizmin sağa en iyi yanıtlarından biri olarak tanımladığı örgütlü demokrasi kavramının temellerinin 19. da atıldığını belirtmektedir. Yazara göre bu kavram hem merkezi devlet gücünü, hem de serbest piyasayı eleştiren Robert Owen, Pierre-Joseph Prudhon gibi ütöpik sosyalistlerin, John Neville Figgis ve Harold J. Laski gibi İngiliz plüralistlerinin ve G.D.H. Cole gibi İngiliz lonca sosyalizmi taraftarlarının düşünceleri ile ortaya çıkmıştır.

Bernhard de Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşümlerin, özellikle Polonya deneyiminin, Avrupa solu için bir laboratuvar görevi gördüğünü vurgular. Bernhard (1993:314) bu tartışmalardan çıkarılan derslerden biri olarak sivil toplumun, artık, demokratik siyasal sistemin *politik temeli* olarak tanımlanmaya başladığı üzerinde durmaktadır. Ona göre yurttaş gruplarının, modern demokrasiyi desteklemesi ve onun temelini oluşturması gerekmektedir. Bernhard ayrıca, işlevsel bir sivil toplumun katılımcı olmak zorunda olduğunun da altını çizer. Bunun için de toplumun katılımcı bir kültürel yapıyı desteklemesi gerekmektedir. Yazara göre, sivil toplum kavramı ile birlikte yeniden tanımlanacak demokrasinin yaşamını sürdürebilmesi için mutlaka, destekleyici bir kültüre, yurttaşlar tarafından kabul görmeye, ifade, basın, din ve mülkiyet haklarının tanınmasına ihtiyacı vardır.

Benhabib (1996:3) de Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşümlerin demokratikleşme açısından önemini belirtir. Benhabib'e göre, bu dönüşüm demokrasi kavramını, Fransız Devrimi'nden bu yana ilk kez bu kadar popüler hale getirebilmiştir.

Mouffe (2000:1) ise, Doğu Avrupa'daki politik değişimlerin sadece demokrasi kavramını popüler hale getirmekle kalmayıp, demokrasinin kendisi ile ilgili bir tartışmayı açmayı başardığını da vurgulamaktadır. Ona göre, Sovyetler Birliğinin çökmesi ile sonuçlanan demokratik devrimlerin sonucunda demokrasinin merkezinde toplumun kendisinin yer aldığı görülmesi, Batıda sürdürülen siyasal tartışmalar içerisinde demokrasinin parlamento, siyasi partiler ve seçimden ibaret olmayıp bunlardan daha geniş bir süreci gerektirdiği gerçeğinin de altını çizmiştir. Mouffe demokrasinin bu yeni anlaşılış biçimini *yeni demokrasi perspektifi* olarak tanımlamaktadır. Mouffe'a göre yeni demokrasi perspektifi liberal demokrasinin reddi değildir, fakat onu onunla birlikte aşmayı amaçlar. Farklı bir ifade ile söylemek gerekirse Mouffe'un amacı, liberal demokrasiyi radikal bir biçimde, yani dışarıda kimseyi bırakmayacak şekilde genişletmektir.

Mouffe (1995:10-14) ve Power (1993a:109), radikal demokrasiyi, sosyalist partilerin yeni stratejisi olarak sunmaktadırlar. Sosyalist partilerin liberal demokrasiyi radikalleştirerek genişletebilmeleri için, Mouffe'un önerisi, liberal geleneğin yeniden formüle edilmesi gereken alanlarının belirlenmesidir. Çünkü, ona göre, modern demokrasiye olağan üstü katkılarda bulunan liberal geleneğin şu anda sahip olduğumuz biçimi, bireyci ve rasyonel temellerini yitirmiş durumdadır. Liberal demokrasi Mouffe (2000:23) ve Power (1993a:109)'a göre, radikal demokrasi perspektifi ile tanımlanmalı ve tüm toplumsal kesimleri içine alacak şekilde genişletilmelidir. Farklı bir deyişle hiç kimsenin *demosun* dışında kalmasına yol açmayan bir demokrasi tanımına ulaşılması gerekmektedir (Mouffe 2000:36-59).

Mouffe, Laclau (1992:225) ile birlikte, ayrıca, yurttaşlık ve komünite kavramlarının solun temel kavramlarından biri haline geldiği üzerinde de durur. Bunun nedeni, yazara göre, sınıf temelli politikaların içinde bulunduğu krizdir. Bu kriz –sınıfın yerine- etrafında kimliğin tanımlanabileceği yeni formlara olan ihtiyacın giderek artan biçimde hissedilmesine yol açmaktadır. Mouffe, evrensel yurttaşlık kavramına ulaşılabilmesi açısından liberal teorinin önemini belirtmekle beraber cumhuriyetçi değerlerle liberal teoriden miras alınan negatif özgürlük anlayışının çatışma içerisinde olmadığına altını çizer: Liberal gelenek, evrensel bir yurttaş tanımının ortaya çıkması açısından önemli bir yere sahip olmuştur (Laclau Mouffe 1992:227), fakat bu -evrensel yurttaş tanımı- demokrasinin, *demosun* tamamını içerisine alabilecek şekilde tanımlanabilmesi açısından yeterli değildir. Bunun yerine Mouffe (2000:225-

226)'un önerisi, yurttaşlığın liberal ve cumhuriyetçi geleneklerin ötesinde tanımlanmasıdır.

Habermas (1996:21), demokrasi teorisi ile ilgili olarak yürütülmekte olan tartışmaları genel hatları ile özetlemekte ve kendi müzakereci demokrasi tanımını bu genel çerçevede içerisinde bir yere oturtmaya çalışmaktadır. Yazar yeni demokrasi perspektifleri ile ilgili tartışmaları *demokrasinin üç normatif modeli* başlığı altında özetlemektedir. Habermas (1996, 21-26) ayrıca, hem liberal hem de cumhuriyetçi paradigmalara ilgili olarak bir devlet ve toplum resmi üzerinde de odaklanır. Liberal bakış açısına göre demokratik süreç, çatışan fikirlerin uzlaşma biçimleri içerisinde gerçekleşirken; cumhuriyetçi bakış açısından demokratik taleplerin şekillenmesi etik politik bir biçim kazanmaktadır. Habermas cumhuriyetçi görüşe göre müzakerecinin, kültürel olarak yerleşmiş, yurttaşlar arasında paylaşılan bir arka plana dayandığını varsaydığını belirtmektedir. Cumhuriyetçi perspektifte, yurttaşların siyasal kanaatleri ve talepleri, bir politik bütün olarak toplumun kendi kendisi tarafından oluşturulmuş araçlar yoluyla biçimlenmektedir. Toplumun kendisi, bu görüşe göre, siyasal toplumdur. Bununla birlikte demokrasi ise, bir bütün olarak toplumun kendi siyasal örgütlerine eşit hale gelmektedir.

Habermas (1996:27) kendi müzakereci demokrasi tanımının, liberal ve cumhuriyetçi perspektifler bağlamında durduğu noktayı şöyle belirtir. Müzakereci demokrasi, liberal demokrasiden daha güçlü bir normatif bağa sahiptir, fakat bu bağ, cumhuriyetçi modelde olduğundan daha düşüktür. Müzakereci demokrasi siyasal kanaatlerin oluşum sürecine merkezi bir önem verir; fakat bunu anayasayı ikincil bir şeymiş gibi anlamaksızın yapar. Üstelik, müzakereci demokrasi anlayışında, Habermas'a göre, genel olarak toplumun modeli ne en önemli, ne merkezi öneme sahiptir; hatta kurucu öneme bile sahip değildir.

Soğuk savaş sonrası İngiliz İşçi Partisi'nin en önemli fikir babalarından biri olan Giddens'in eleştiri ve değerlendirmeleri de yeni solun düşünsel açılımları içerisinde değerlendirilmelidir. Giddens (1994:2)'in da Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecinden çıkardığı ders, diğer düşünürlerle paralellikler taşımaktadır. Giddens muhafazakarlıkla sosyalizmi bir araya getiren bir yeni sol anlayış arayışı içerisindeydi. Giddens (1994)'a göre bu, klasik sağ ve sol tanımlarının ötesine geçilebilmesinin, üçüncü bir yola, yeni sola ulaşılabilmesinin temel aşamalarından birini oluşturmaktadır. Çünkü globalleşme, gelenek ve belirsizliğin hakim olduğu günümüz çağdaş toplumlarında solun, eski düşünüş tarzlarını devam ettirerek siyasal bir iddia taşıması mümkün değildir. Giddens'a göre post-gelenekselci toplum yapısı, günümüz çağdaş toplumlarının temel özelliğini oluşturmaktadır ve gerek post gelenekselci toplum yapısı ve gerekse globalleşme, çağdaş toplumlar içerisindeki *sosyal yansımayı* (reflexivity) yaygınlaştırmaktadır. Sol da, siyasal iddiasını devam ettirebilmek için, bu verili zemine uygun politikalar ve

düşünce biçimleri üretmek zorundadır (Giddens 1994:6). Giddens (2001:27:64), içinde bulunduğumuz dönemde, yani *global çağda* (Giddens 2001:129), eski sol anlayışları devam ettirmeyi imkansız kılan toplumsal gelişmeleri *beş ikilem* başlığı altında tartışmaktadır. Giddens'in tartıştığı bu ikilemler şunlardır: Globalleşme, bireycilik, sol ve sağ kavramlarının tanımlarının değişmesi, demokrasinin mekanik tanımlarından uzaklaşması ve ekolojik problemlerin de demokratik politikanın temel konularından biri haline gelmesi. Yazar, sağcılıktan ayrılması gerektiğini (Giddens 1994:8) belirttiği muhafazakarlığın sol düşünceye Doğu Avrupa'daki demokratik dönüşüm sürecinde girmeye başladığının da altını çizer (Giddens 1994:12). Giddens (1994:22-45)'in muhafazakarlık olarak tanımladığı unsur, Wainright ya da Keane'in Doğu Avrupa'daki dönüşümden sonra toplumsal olanın değerinin ve öneminin kavranması düşüncesinden farklı bir anlam taşımaz. Giddens (1994:12)'in muhafazakarlığın neden sosyalist düşünceye bu dönemde sızmaya başladığı ile ilgili analizleri de bu tespiti doğrular niteliktedir. Toplumsal olanın, toplumun kendi ilişki örüntülerinin başlı başına bir siyasal değer haline gelmesi anlamında bir muhafazakarlığın sosyalist geleneğe girmesinin temel nedeni, Doğu Avrupa'daki devrimler sırasında toplumun kendisine yönelik totaliter müdahalelerin ne kadar zararlı olduğunun görülmesidir. Başlı başına *geleneki*, Batı siyasal düşüncesi içerisinde önemli hale getiren de, Giddens'a göre, bu gelişme olmuştur. Fakat gelenek, Giddens (1994:10)'a göre, sağın anladığı anlamda gelenekselci yoldan değil modern yoldan savunulmalıdır.

Giddens (1994:8) eski solun zihin yapısını *sosyal yaşamın mühendislik (cybernetic) modeli kavramı* ile açıklamaya çalışır. Yazar bu mühendislik anlayışını, yönlendirici aklın denetimi ve önderliğinde toplumun organize edilmesi olarak tanımlar; bu kavramı eski sol ile yeni solun farkını ortaya koymak için kullanır ve solun neo liberal politikalara karşı çıkabilmesi için bu mühendislik/cybernetic düşünce tarzından vazgeçmek zorunda olduğunun altını çizer. Eski sol anlayışlarla, yeni sol arasındaki farkları ortaya koymak için Giddens (1994:14)'in tartıştığı bir diğer kavramda *yaşam siyaseti* (life politics)dir. Yaşam politikası, Giddens'a göre yaşam şanslarının değil yaşam biçimlerinin politikasıdır. Bir başka ifade ile yaşam politikası bu dünyada (bireyler ve kolektif insanlık olarak) nasıl yaşamamız gerektiğine dair bir mücadele ve tartışma ile ilgilenmektedir (Giddens 1994:14-15). Yazar, yaşam politikasının solun temel kavramlarından biri olduğunu belirttiği *özgürleşim* (emancipation) kavramı ile yakın ilişki içerisinde olduğunu belirtir. Özgürleşim ise özgürlüklerden çok özgürlük; maddi yoksunluktan ve zorlayıcı bir güçten, geleneğin elinde tuttuğu zorlayıcı güçten özgür olmak anlamına gelmektedir. Bir anlamda özgürleşim, insanların nasıl yaşamaları gerektiğine dair yürüttükleri politik (eylemin), yaşam politikasının var olması için gerekli zemini oluşturmaktadır.

Oluşturulabilir politika kavramı da Giddens'in sola önerdiği diyalojik demokrasiyi tanımlamak için kullandığı kavramlardan bir diğeridir. Oluşturulabilir politika, Giddens (1994:15)'a göre, sosyal amaçlar ve sorunlarla ilgili olarak, bireylerin ve grupların kendilerine bir şey yapılırdan çıkarılması ve onların bir şey yapabilir hale getirilmesi anlamına gelmektedir. Giddens, bu anlamda kullandığı oluşturulabilir politika kavramının, *sosyal yansıma* ve *aktif güven* kavramı ile de yakın ilişki içerisinde olduğunun altını çizmektedir. Sosyal yansıma, sorunun muhataplarının, çözümün bir parçası haline getirilmesi anlamını taşıırken, aktif güven diğerlerine ilişkin kişisel ve sosyal sorumluluk olarak tanımlanmaktadır. Aktif güven, cinsiyet ve yaş nedeniyle doğal olarak sahip olunan bir güven anlamına gelmeyip, sosyal süreçler içerisinde kazanılan bir güven olarak tanımlanmaktadır. Giddens (1994:14) aktif güvenin sosyal otonomi ve dayanışmanın da temelini oluşturduğu görüşündedir. Bu anlamıyla aktif güven, sosyal yansımanın, yani toplumsal sorunun parçası olanın toplumsal çözüm sürecinin de parçası olması düşüncesini de işlevsel hale getirmekte; onun temellerine yerleşmektedir. Özetlemek gerekirse, Giddens ilk başta eski solun zihin yapısını eleştirmekte ve mevcut politik şartlar içerisinde neo liberal politikalara karşı çıkılmak isteniyorsa solun eski mühendislik tavırlarından vazgeçmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Eski sol, Giddens'a göre, mühendislik anlayışının doğrudan bir sonucu olarak devleti, yönlendirici zekanın örgütlendiği yer; toplumu kavrayacak, yönlendirici bir konum olarak tanımlamaktaydı. Bununla birlikte yeni sol, aktif bir sivil topluma ve onun üzerinde yükselen bir sosyal yansıma dayandırılmaktadır. Solun bu amaçla yararlanabileceği kaynak, yeniden tanımlayarak tanımını sağ ideolojiden farklılaştırdığı muhafazakarlık kavramıdır. Bir ucu toplumsal geleneklerin geleneksel yolla yeniden üretimi ve köktencilik anlamına gelmeyecek; modern yolla üretilen gelenek ile solun kendi gelenekleri bir araya getirilerek solun yeniden tanımlanabileceğini savunmaktadır.

Solun yeniden tanımlanmasında Giddens'a göre anahtar kavramlardan biri yaşam politikasıdır ki bu geleneğin modern yolla üretimi içerisinde değerlendirilebilir. Yaşam politikası insanların yaşam biçimlerini /geleneklerini temel alan bir politika tarzıdır. Yaşam politikası birey ve grupların yaşam biçimleri üzerinde yükselir fakat aktif güven kavramı, bu yaşam biçimlerinin kendi geleneksel yolları ile kendi kendilerini üretmesinin de üst sınırını çizerek geleneğin konumlandığı sosyal mevki, yaş, cinsiyet gibi öğelerin dışında bir sosyal dayanışma ve otonomi sağlar bireylere. Bu haliyle aktif güven, Giddens'ın toplumsal yansıma olarak tanımladığı kavramın da içinin doldurulmasına yardımcı olur. Tüm bu kavramlar bir arada düşünüldüğünde, bunların, Giddens'ın kurgulanabilir politika kavramının yani bireyleri kendilerine bir şey yapılırdan nesnelere değil, kendileri bir şeyler yapan özneler haline getiren politika anlayışının temelini oluşturduğu da görülmektedir. Giddens tüm bu kavramları müzakereci (dialogic)

demokrasiye ulaşabilmek amacıyla kullanmaktadır. Giddens (1994:15-16) “*globalleşmekte olan neo liberal politikalarındaki eksikliklerin demokratikleşmenin radikal formlarına olan ihtiyacı tavsiye ettiği*”ni belirtmektedir. Bu bir anlamda ve yine Giddens (1994:16)’ın kelimeleri ile demokrasinin demokratikleştirilmesi anlamını taşımaktadır.

Giddens’in çeşitli yan kavramlarla destekleyerek açıklamaya çalıştığı demokratikleştirilmiş devlet, ya da Giddens (2001:70)’ın farklı bir isimlendirmesi ile yeni demokratik devlet tanımı ile üçüncü yol politikası birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Giddens (2001:70-77) yeni demokratik devleti, üçüncü yolun programı içerisinde tanımlar. Giddens (2001:66), günümüzde sosyalistlerin izlemesi gereken politikaların -üçüncü yol politikasının- temel değerlerini şu şekilde ortaya koymaktadır: Eşitlik, zarara görebilir olanın korunması, özerklik olarak özgürlük, sorumluluk olmaksızın hakkın olamayacağı, demokrasi olmaksızın hiçbir hakkın olamayacağı, kozmopolit çoğulculuk ve felsefi muhafazakarlık. Değerler yukarıda sıralandığı şekildeyken, üçüncü yolun programı ise Giddens tarafından şu şekilde ortaya konmaktadır: Radikal merkez, yeni demokratik devlet (düşmanı olmayan devlet, ya da demokratikleştirilmiş devlet), aktif sivil toplum, demokratik aile, yeni karma ekonomi, dahil etme anlamında eşitlik, pozitif refah, sosyal yatırım devleti, kozmopolit millet ve kozmopolit demokrasi.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Soğuk savaşın ardından, sosyalizmin dört temel nedenden kaynaklanan krizi, geçmişin eleştirisi, bugünün anlaşılması ve geleceğin tasarlanması ekseninde ele alınmaya başlandı ve bu tartışmalar belli başlı dört kavram etrafında, birey, sivil toplum, demokrasi ve sosyalizm kavramları etrafında yürütüldü. 1990’lardan bu yana yürütülmekte olan tartışmalardan yola çıkılarak ortaya konulan ve post endüstriyel, tekno ya da global kapitalizm dönemi sosyalizmi olarak da tanımlanan yeni sol anlayışının temel varsayımlarını ve bu sosyalizm anlayışının endüstriyel kapitalizmin sosyalizm anlayışından temel farklılıklarını şu başlıklar altında toplayarak değerlendirmek mümkündür:

Toplum mühendisliğinden sivil topluma: 1990’lardan bu yana sürdürülmekte olan tartışmalar ve özellikle Doğu Bloku’ndaki tarihsel gelişmeler sosyalistlere, toplumun dışında konumlanmış, onun dışında şekillenmiş ve onu dışarıdan dönüştürmeye çalışan bir sosyalist vizyonun başarılı olamayacağını ve olmadığını göstermiştir. Böylece yeni sol, toplumu, toplumsal örgütlenme ve ilişkiler bütünü anlamının ve politikalarını bu gerçeklik üzerine bina etmenin önemini kavramıştır: Artık sosyalizm, yeni sola göre, toplumsal gerçekliğin kendisinin dinamik bir şekilde kavranması

ile oluşturulabilecek politikalar bütünü olarak tanımlanmalıdır. Bir başka deyişle yeni sol, artık, kolektivite ile birey arasında bir denge bulmaya, bu dengeyi de her özgül olayda yeniden keşfetmeye, kurmaya çalışmaktadır. Birey ve kolektivite arasında kurulmaya çalışılan bu dinamik denge aynı zamanda sosyalizme ilişkin genel geçer, tarih-ötesi ve apriori doğruların olamayacağını, toplumsal bağlamın ötesinde bir gerçekliğin aranmayacağını da kabulü anlamına gelmektedir.

Sosyalistlerin metodolojik ve ontolojik bir gerçeklik olarak bireyi ve toplumun teorisinin gereklerine göre şekillenemeyeceğini (yeniden) kabullenmeleri onları, eskinin sivil toplumu basitçe burjuva toplumu olarak değerlendiren ortodoks sosyalist yorumlardan da kesin çizgilerle ayırmıştır. Sivil toplum, yeni sol anlayışta, toplumsal dönüşümü sağlayacak bir araç, toplumun otoriter yönetimlere karşı direndiği bir mevzi ve kamusal alanda yürütülen tartışmaların gerçekleştirildiği bir müzakere alanı ve demokrasiyi seçim kavramının ötesine taşımaya yardım ederek liberal temsili demokrasiyi aşmak için kullanılacak bir kaldıraç olarak ele alınmıştır.

Determinizmden “garantisiz” sosyalizme, sınıftan bireye: Marxizm’in ekonomist yorumlarından türetilmiş klasik sosyalizm tarihsel materyalizmden, tarihin insanlığı mutlaka ve mutlaka sosyalizme götüreceği (götüreceği garantisi taşıdığı), sosyalist hareketlerin ise sadece tarihin bu determinist yasasını – apriori doğrular kümesini- yürürlüğe koyan hareketler olduğu yorumunu çıkarmaktaydı. Nitekim sosyalizmi, işçi sınıfı adına/öncülüğünde/beraberliğinde toplumu ve bireyi yeniden şekillendirme (ona ileride alacağı şekli bugünden verme) hareketi/projesi olarak tanımlayan Sovyetik sosyalizm yorumunun toplum mühendisliğinin beslendiği teorik kaynakta Marxizm’in bu ekonomist yorumuydu. Fakat 1990’lardan bu yana sürdürülmekte olan tartışmalar, tarihsel materyalizmin bu şekilde yorumlanamayacağı, tarihin sosyalizme varma konusunda bir garanti vermediği, veremeyeceği konusunda anlaşmaktadırlar. Sosyalizm ayakta kalacak, içerisinde siyasi faaliyetlerini yürüttüğü siyasal yapıda etkin hale gelecekse bu, tarihin ona biçtiği deterministik yasalar ya da tarihin sosyalizmi garantilemesi nedeniyle değil, sosyalist düşünce içersinden üretilen politikaların toplumsal yapının sorunlarına çözümler üretebilmesi sayesinde olacaktır. Bir başka deyişle yeni sosyalizm, Sovyetlerin temsil ettiği, işçi sınıfının proleter gücüne dayanan, tarihin zaferini müjdelediği ve bilimsel metotlarla temellendirilmiş bir sosyalizm değil, fakat garantisiz, teleolojisiz bir sosyalizm; kurumları daha açık, daha toleranslı, şüpheli ve daha ılımlı, demokrasiye, özgürlüğe, eşitliğe daha açık bir sosyalizm olacaktır. Sosyalizmin geleceğinin, tarihsel materyalizmin determinist yasaları yerine, toplumsal olanla kurduğu dinamik ilişkiye dayandırılması, birey kavramına sosyalist düşünce içersinde verilmeye başlanan yeni rolle de yakından ilgilidir. Birey, bu yeni sosyalizm anlayışında, istek, arzu ve beklentileri toplum karşısında ikincil pozisyonda olan, genel iyi adına yaşam tarzı, istek ve

arzuları kısıtlanabilen, sosyalist perspektifte tanımlanmış bir mühendislik projesinin nesnesi olarak ele alınan bağımlı bir değişken olmaktan çıkmış ve ait olduğu sınıf ve toplumsal yapıdan ayrı ontolojik ve metodolojik bir özne, sosyalist politikaların yöneldiği temel hedef haline gelmiştir.

Tek parti sosyalizminden çoğulcu, demokratik ve ademi merkezîyetçi sosyalizme: Sovyet deneyimi sosyalistlere, sosyalizmin, sosyalizmi kurmayı kendisine amaç edinmiş, meşruiyetini de bu amacı gerçekleştirmek için örgütlemiş olmasından alan ve bu –kendi kendisine atfettiği- meşru amaca, yani sosyalizme ulaşmak için toplumu yeniden şekillendirme yetkisine sahip olduğunu varsayan tek parti yönetimleri ile inşa edilemeyeceğini göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği sosyalizm yorumu sosyalizmi, tek parti yönetimi altında merkezden idare edilen/kurulan bir politikalar dizisi olarak kurgulamasına karşın yeni sol, sosyalizmi, demokratik usullerle, çoğulcu bir ortamda işleyen sürdürülebilir politikalar üretme faaliyeti olarak ele almaktadır. 1990'larda tanımlanmaya çalışılan sosyalizm anlayışında çoğulculuk, bir yandan sosyalizmin içinde faaliyet gösterdiği siyasal yapının bir özelliği iken, diğer yandan da sosyalist politikaların yöneldiği bir hedef olarak ele alınmaktadır: Sosyalizm, 1980 öncesinde kendisini işçi sınıfının sosyal, ekonomik ve politik ifadesi ve temsilcisi, işçi sınıfının politik tezahürü ve bu sınıfın “öz örgütü” olarak tanımlarken, 1990'lara gelindiğinde kendisini, toplum içerisindeki somut bireyin sahip olduğu özellikleri, farklılıkları önemseyen, heterojen, çoğulcu ve merkezi olmayan bir düşünce sistematığı olarak ortaya koymaya başlamıştır. Bir başka deyişle yeni sol vizyon, endüstriyel kapitalizm dönemindeki sosyalizm anlayışından daha demokratik, kültürel eğilimlerden daha fazla etkilenen, daha pragmatik, hem ilgileri hem de kimlikleri açısından daha heterojen ve çoğulcu hale gelmiştir.

1980 öncesi sosyalizm anlayışı ile yeni sol arasındaki temel farkın tek bir cümleye indirgenmesi gerekirse, “1980 öncesinin sosyalizm anlayışının, sosyalizmi politik bir proje, bir eylem planı olarak kurgulamasına karşın, yeni solun, sosyalizmi, daha çok bir dünya görüşü ve sosyolojik bir paradigma olarak ele aldığı” nı söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- BARRY, Norman. (1997) Conservative Thought and Welfare State, *Political Studies*, June, Vol. 45, No. 2 331-345.
- BENHABIB, Seyla. (1996) Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy, *Democracy and Difference, Contesting the Boundaries of Political*, Princeton University Press, Princeton, 67-93.
- BERNHARD, Michael. (1993) Civil Society and Democratic Transition in the East Central Europe, *Political Science Quarterly*, Sayı 108, 307-326.

- BOBBIO, Norberto. (1999) *Bir Politik Ayrımın Anlamı , Sağ ve Sol*, (Çev: Zühal Yılmaz), Dost yay., Ankara.
- CODDINGTON, Anne. (1993) Embracing Equality And Difference, An Interview with Anne Showstack Sassoon, *Talking About Tomorrow, a New Radical Politics*, Ed. By Stuart Wilks, Pluto Press, London, 101-108.
- DAVEY, Kevin. (1993) New Directions for Labour, An Interview with Mike Rustin, *Talking About Tomorrow, a New Radical Politics*, Ed. By Stuart Wilks, Pluto Press, London, 20-25.
- FISHMAN, Nina. (1993) Seeking a Radical Party, *Talking About Tomorrow, a New Radical Politics*, An Interview with David Marquand Ed. By Stuart Wilks, Pluto Press, London, 3-12
- FOLEY, Michael. EDWARD, Bob. (1998) Beyond Tocqueville: Civil Society and Social Capital in Comparative Perspective, *American Behavioral Scientist*, Vol: 42, September, 5-20.
- GIDDENS, Anthony.(1994) *Beyond Left and Right The Future of Radical Politics*, Polity Press, London.
- GIDDENS, Anthony. (2001) *Third Way, The Renewal of Social Democracy*, Polity Press, London,.
- HABERMAS, Jurgen. (1996) Three Normative Models of Democracy, *Democracy and Difference Contesting the Boundaries of the Political*, Ed. by Seyla Benhabib Princeton University Press, Princeton, 21-30.
- HIRST, Paul. (1994) Associative Democracy, *Dissent*, Spring, 241-247.
- HIRST, Paul. (1997) *From Statism to Pluralism, Democracy, Civil Society and Global Politics*, UCL Press, London.
- KEANE, John. (1994) *Sivil Toplum Devlet: Avrupa'da yeni Yaklaşımlar*, (Çev: Erkan Akın), Ayrıntı yay., İstanbul.
- KELLNER, Douglas, Steven BEST. (2001) *The Post Modern Adventure Science, Technology, And Cultural Studies at the Third Millennium*, Taylor&Francis Books, Hampshire.
- KELLNER, Douglas.(1995) The end of Orthodox Marxism, *Marxism in the Post Modern Age Confronting the New World order*, Ed. By Antonio Callari, Stephen Cullenberg, Carole Bivener, Guilford Inc., New York, London, 33-41.
- LACLAU, Ernesto, .MOUFFE C.hantal. (1992) *Hegemony ve Sosyalist Strateji*, (Çev.A.Kardam-D.Şahiner), Birikim Yayınları, İstanbul.
- LENT, Adam. (1993) For A Radical Democracy, *Talking About Tomorrow, a*

- New Radical Politics*, Ed. By Stuart Wilks, Pluto Press, London, 93-100.
- LENT, Adam. (1993) Internal Division in the New Political Movements, *Storming The Millennium: The New Politics of Change*. Ed . By Adam Lent, . Tim Jordan Lawrence and Wishard, London, 172-194.
- MOUFFE, Chantal. (1999) For Antagonistic Model of Democracy, *The Democratic Paradox*, Verso, London, New York, 2000 80-107.
- MOUFFE, Chantal.(2000) Democracy, Power and the Political, *Democracy and Difference, Contesting the Boundaries of Political*, Chantal Mouffe (Ed)Princeton University Press, Princeton, 245-256.
- MOUFFE, Chantal. (1996) Praface: Democratic Politics Today, *Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community* Chantal Mouffe (Ed), Verso, London 1-16.
- POWER, Mike. (1993a) A Radical Left Project, *Talking About Tomorrow, a New Radical Politics*, An Inteviw with Chantal Mouffe, Ed. By Stuart Wilks, Pluto Press, London, 109-116.
- POWER, Mike. (1993b) Reviving Socialism, *Talking About Tomorrow, a New Radical Politics*, An Interview with Michael Meacher, Ed. By Stuart Wilks, Pluto Press, London, 13-19.
- SHILLS, Edward. (1992) Civility and Civil Society, *Civility and Citizenship in Liberal Democratic Societies*, Ed. by, Edward C. Banfield, Paragan House, New York, 1-15.
- THERBORN, Göran. (1992) The Life Times of Socialism, *New Left Review*, issue. 194, 33-53.
- WAINWRIGHT, Hillary. (1995) *Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar*, (Çev: Ali Çakıroğlu) , Ayrıntı yay., İstanbul,
- WALZER, Michael. (1995) Civil Society Argument, *Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community* Chantal Mouffe (Ed.), Verso, London, 89-107.
- WILKINSON, Richard. (1998) Why Inequality Is Bad For You, *Marxism Today*, Nov-Dev, 38-40.
- WINKS, Stuart. (1993) Introduction, *Talking About Tomorrow, a New Radical Politics*, Ed. By Stuart Wilks, Pluto Press, London, xi-xxii.
- WOOD, Alan, Teo GRAD. (1994) Relevance of the Marxism, *Marxism Today*, 4.September, <http://www.marixism.cm./Theory/MIOTintro.html>